LUBELSKI ROCZNIK PEDAGOGICZNY
T. XXXIII – 2014

Sylwester Bębas

METODY I FORMY ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH KURATORÓW SĄDOWYCH

Abstrakt: W referacie ukazane zostały metody i formy oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych. W krótkim wstępie zasygnalizowane zostały problemy poruszane w dalszej części opracowania. Referat składa się z trzech części. W pierwszej przedstawiony został legislacyjny wizerunek kuratorskiej służby sądowej. W części drugiej autor przedstawia metody i techniki pracy kuratorów sądowych w nadzorze. Trzecia część to analiza metod i technik pracy kuratorów sądowych w dozorze.

Słowa kluczowe: metody i formy oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych

WPROWADZENIE

Kuratela sądowa jest specyficzną formą oddziaływania resocjalizacyjnego, mocną jej stroną jest wpływanie na podopiecznego w jego naturalnym środowisku. Kurator jest organizatorem procesu wychowania resocjalizacyjnego i powinien akceptować podopiecznego takim, jakim on jest, gdyż każdy człowiek jest wartością samą w sobie i należy mu się szacunek. Kurator powinien otworzyć się w sposób empatyczny na dwustronny kontakt z podopiecznym.

W nowoczesnym myśleniu o resocjalizacji w warunkach wolnościowych uwzględnia się kwestię procesów probacyjnych. A. Bałandynowicz (Bałandynowicz 1996a, 1996b, 1998, 2002, 2003, 2004a, 2004b, 2005, 2006, 2007) podkreśla, że osoba, wobec której kurator sądowy prowadzi oddziaływania resocjalizacyjne, posiada szereg potrzeb, takich jak: potrzeba bycia wysłuchanym, akceptowanym, potrzeba odbycia rozmowy w zaufaniu, potrzeba uzyskania pomocy w rozwiązywaniu problemów czy potrzeba traktowania w sposób indywidualny. Podopieczny

musi mieć poczucie, że kurator sądowy oddaje mu swój czas do dyspozycji, postawa kuratora w stosunku do podopiecznego musi wyrażać zainteresowanie, uwagę i akceptację, kurator powinien posiadać umiejętność wychodzenia naprzeciw określonym potrzebom skazanego.

Kuratorzy zawodowi wykonują pracę opiekuńczą, wychowawczą i resocjalizacyjnej w terenie, dlatego powinni charakteryzować się osobowością, która predysponowałaby ich do pracy z rodziną, małym dzieckiem, dorastającym nieletnim, zdemoralizowanym dorosłym oraz przestępcą. Kurator powinien posiadać określoną koncepcję siebie i świata, powinien odznaczać się takimi cechami, jak: łatwość w nawiązywaniu kontaktów, ogólna życzliwość, pogodne usposobienie, brak skłonności do moralizowania, brak oceniania według własnego postępowania, akceptacja i pomoc podopiecznym jako przeciwstawienie wyłącznie kontroli zakazów i nakazów, takt w postępowaniu i wiara w poprawę sytuacji swoich podopiecznych, umiejętność współżycia z innymi, rozwiązywania konfliktów (Szostak 2013).

Kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym. Działalność ich obejmuje również zadania na terenie zakładów karnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz leczniczo-rehabilitacyjnych (art. 1 i 3 u.k.s.) (Gromek 2002, s. 45, 51). W Polsce, jak podkreśla L. Pytka (Pytka 2005, s. 265), zawód kuratora sądowego ma wyraźnie usługowy charakter. Zawód ten wyodrębnił się na zapotrzebowanie wymiaru sprawiedliwości i jest merytorycznie i organizacyjne powiązany z sądem.

LEGISLACYJNY WIZERUNEK KURATORSKIEJ SŁUŻBY SĄDOWEJ

Uchwalenie Ustawy o kuratorach sądowych i jej praktyczne funkcjonowanie od 1 stycznia 2002 roku stworzyło możliwość zaistnienia środowiska kuratorskiego w nowej strukturalnej formule. Zespoły kuratorskiej służby sądowej, które utworzono w sądach rejonowych, stały się instytucjonalną formą dotychczas nie w pełni zinstytucjonalizowanej kurateli sądowej (Szykut 2013). Kuratorzy sądowi wykonują swoje zadania zgodnie z ustawą z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. 01, Nr 98, poz. 1071 z późn. zm., art. 1).

Kuratorami sądowymi są zawodowi oraz społeczni kuratorzy sądowi. Kuratorzy sądowi wykonują swoje zadania w środowisku podopiecznych, także na terenie zamkniętych zakładów i placówek ich pobytu, w szczególności na terenie zakładów karnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz leczniczo-rehabilitacyjnych (Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Dz. U. 01, Nr 98, poz. 1071 z późn. zm., art. 2, 3).

Wykonując swoje obowiązki służbowe, kurator zawodowy ma prawo do:

1) odwiedzania w godzinach od 7.00 do 22.00 osób objętych postępowaniem w miejscu ich zamieszkania lub pobytu, a także w zakładach zamkniętych,

2) żądania okazania przez osobę objętą postępowaniem dokumentu pozwalającego na stwierdzenie jej tożsamości,

3) żądania niezbędnych wyjaśnień i informacji od podopiecznych objętych dozorem, nadzorem lub inną formą kontroli zleconej przez sąd,

4) przeglądania akt sądowych i sporządzania z nich odpisów w związku z wykonywaniem czynności służbowych oraz dostępu do dokumentacji dotyczącej podopiecznego i innych osób objętych postępowaniem,

5) żądania od Policji oraz innych organów lub instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, stowarzyszeń i organizacji społecznych w zakresie ich działania, a także od osób fizycznych pomocy w wykonywaniu czynności służbowych (Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Dz. U. 01, Nr 98, poz. 1071 z późn. zm., art. 9).

Zawodowy kurator sądowy obowiązany jest do:

1) występowania w uzasadnionych wypadkach z wnioskiem o zmianę lub uchylenie orzeczonego środka;
2) przeprowadzania na zlecenie sądu lub sędziego wywiadów środowiskowych;
3) współpracy z właściwym samorządem i organizacjami społecznymi, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, resocjalizacją, leczeniem i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym;
4) organizacji i kontroli pracy podległych kuratorów społecznych oraz innych osób uprawnionych do wykonywania dozorów lub nadzorów,
5) sygnalizowania sądowi przyczyn przewlekłości postępowania wykonawczego lub innych uchybień w działalności pozasądowych podmiotów wykonujących orzeczone środki (Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Dz. U. 01, Nr 98, poz. 1071 z późn. zm., art. 11).

Do zadań sądowego kuratora społecznego dla dorosłych należy przede wszystkim (Gogacz 2012, s. 92–93):

1) sprawowanie dozorów w związku z warunkowym zwolnieniem (art. 159 k.k.w.);
2) sprawowanie dozorów nad skazanymi, którym karę warunkowo zawieszono (art. 73 § 1 k.k.);
3) sprawowanie dozorów w związku z warunkowym umorzeniem postępowania karnego (art. 67 § 2 k.k.);
4) sprawowanie dozorów w związku z karą ograniczenia wolności (art. 36 § 1 k.k.);

5) sprawowanie dozorów orzekanych wobec osób skazanych za przestępstwo popełnione w stanie ograniczonej poczytalności (art. 95 § 2 k.k.);
6) sprawowanie dozorów orzekanych w stosunku do sprawcy z art. 96 § 1 k.k., którego sąd skierował na leczenie ambulatoryjne lub rehabilitację (art. 97 § 1 k.k.);
7) dozór na wniosek skazanego (art. 167§2 k.k.w.);
8) kontrola okresu próby w sprawach, w których zawieszono wykonanie kary bez orzeczonego dozoru (§ 12 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 roku w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych);
9) organizowanie i kontrola kary ograniczenia wolności (art. 55 § 2 k.k.w.);
10) kontakty ze skazanymi, którym udzielono przerwy w karze (art. 153 § 4 k.k.w.);
11) przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego (art. 164 § 1 i 2 k.k.w.);
12) wywiady środowiskowe przeprowadzane w postępowaniu przygotowawczym (art. 214 § 1 i 2 k.p.k.);
13) wywiady środowiskowe do spraw objętych postępowaniem wykonawczym (art. 14 § 1 k.k.w.).

METODY I TECHNIKI PRACY KURATORÓW SĄDOWYCH W NADZORZE

Metodyka wychowania resocjalizującego opiera się na technikach, metodach i środkach realizacji zaleceń praktycznych, formułowanych przez teorię wychowania i projekty postępowania zorientowane na zmianę ustosunkowania jednostek wobec oczekiwań społecznych (Paszkiewicz 2002; Górski 1985).

Kuratela sądowa jest to metoda indywidualnego i społecznego działania wychowawczego w warunkach naturalnego środowiska podopiecznego, a więc jego domu, szkoły, instytucji rekreacyjnych, zakładu pracy – w celu doprowadzenia do jego poprawy i ukształtowania u niego prawidłowych cech charakteru, pozytywnych zarówno z jego punktu widzenia, jak i interesu ogólnospołecznego (Kalinowski 2003, s. 253).

W pracy kuratora sądowego eksponuje się przede wszystkim takie działania, które zmuszają do podjęcia określonych zadań i które są jednocześnie czynnościami kontrolującymi zmierzającymi do określenia, o ile dozorowany podporządkowuje się oczekiwaniom i nakazom sądu, a zwłaszcza kuratora pełniącego nad nim dozór (Jagodzińska 1981; Greczuszkin 2006; Grześkowiak 2006; Kopeć-Chrościcka 1984).

Jak podkreśla A. Bałandynowicz, postępowanie kuratora sądowego w trakcie oddziaływania wychowawczego dzieli się na cztery fazy:

- fazę uświadomienia sobie poddanej probacji realności celów i skuteczności wspólnie podejmowanych z kuratorem sądowym działań,
- fazę badania możliwości wykorzystania potrzeb wychowawczych skazanego w procesie resocjalizacji,
- fazę pracy nad rozwiązaniem problemów utrudniających skazanemu poprawne funkcjonowanie w społeczeństwie,
- fazę zakończenia oddziaływania wychowawczego (Bałandynowicz 2008, s. 151).

W Polsce nadal dominuje w praktyce model kurateli kontrolno-represyjnej. Praca kuratora sądowego, lansującego tego typu model, polega na opracowaniu odpowiedniego układu nacisków i idących za nim sankcji formalnych oraz na sprawowaniu kontroli zewnętrznej nad podopiecznym. W pracy kuratora sądowego eksponuje się przede wszystkim takie działania, które zmuszają dozorowanego do podjęcia określonych obowiązków i które są jednocześnie czynnościami kontrolującymi, zmierzającymi do określenia, o ile podopieczny podporządkowuje się oczekiwaniom i nakazom sądu, a zwłaszcza kuratora pełniącego nad nim dozór (Jagodzińska 1981; Stępniak 1991).

W literaturze przedmiotu, dotyczącej funkcjonowania kurateli sądowej, wyodrębniono cztery modele systemowe kurateli sądowej:

a) kontrolny – w tym modelu kurator oczekuje zmian w zachowaniu podopiecznego, wskazuje sposoby, jakimi te zmiany można osiągnąć, zabezpiecza niezbędne środki do osiągnięcia zakładanego celu, określa zadania dla podopiecznego, sporządza plan przebiegu procesu resocjalizacji, egzekwuje i kontroluje wykonywanie zadań przez podopiecznego, stosuje sankcje wobec niego. W tym modelu rola kuratora ogranicza się do „dozorowania", występuje zależność formalna z podopiecznym w toku nadzoru (Heine 1986).
b) casework – w tym modelu kurator stymuluje poczynania podopiecznego, tworzy z nim zależności wewnętrzne. Podopieczny samostanowi o swoim losie. W modelu tym następuje opracowanie dokładnej diagnozy resocjalizacyjnej i programu oddziaływań wychowawczych i kontrolnych (Bałandynowicz 1996b, s. 335).
c) kontroli i opieki aktywizującej – w modelu tym kurator jest głównym organizatorem oddziaływań wychowawczych, tworzy się zależności wewnętrzne z podopiecznym, następuje szeroka współpraca ze środowiskiem, występuje współodpowiedzialność kuratora i podopiecznego za proces resocjalizacji. Kurator aspiruje do roli inspiratora, koordynatora,

animatora życia podopiecznego, jest autorytetem dysponującym sankcjami ze strony sądu (Czapów, Jedlewski 1996, s. 335).

d) wychowawczy – w tym modelu eksponuje się psychoterapeutyczne funkcje caseworku. Tworzy się i wdraża nowe sytuacje dla podopiecznego, motywuje się do zmiany systemu wartości wobec innych, oddziałuje się poprzez dokładną diagnozę przypadku (Górski 1985; Kalinowski 2004, s. 213).

Nadzór jest zadaniem kuratorskim bardzo zróżnicowanym pod względem rodzaju i liczby podejmowanych zadań. Ta różnorodność wymaga specyficznego podejścia do pracy z osobami objętymi owym nadzorem. M. Heine wyróżnił cztery modele wykonywania nadzorów (Heine 1982, s. 36–37):

- nadzór pozorny – występuje w sytuacji, gdy rola kuratora polega jedynie na terminowym składaniu sprawozdań zawierających ogólnikowe informacje o podopiecznych. To niedopuszczalna forma sprawowania nadzoru niespełniająca żadnej z funkcji ani wychowawczej, ani resocjalizacyjnej;
- model kontrolno-informacyjny – kurator kontroluje zaakcentowane przez sąd aspekty życia rodziny, wychowawczo oddziałuje poprzez ukazywanie możliwych następstw łamania zasad i obowiązków nałożonych przez sąd;
- model kontrolno-opiekuńczy – kurator kontroluje przebieg życia rodzinnego i ingeruje w jego przebieg, starając się wyeliminować z niego negatywne czynniki zaburzające życie rodzinne i wywołujące patologie;
- model terapeutyczno-opiekuńczy – przez wielu uważany za najbardziej efektywny, gdyż stosuje metody najbardziej zindywidualizowane.

Pożądane jest przyjęcie takiej metody w nadzorze, która charakteryzowałaby się indywidualnym podejściem do osób i ich problemów. Taką metodą jest casework czyli metoda pracy z indywidualnym przypadkiem.

Casework jest metodą pracy socjalnej, wywodzącą się ze Stanów Zjednoczonych. Rzeczywisty jej początek dała Mary Richmond, która jako pierwsza opracowała teoretyczne założenia tej metody. Obecnie jest to metoda pracy tysięcy pracowników socjalnych na całym świecie. Mary Richmond opublikowała na początku XX wieku książkę pt. *What is social diagnosis*, a następnie, w roku 1917, pracę pt. *Social diagnosis*. Posługując się analizą sześciu wybranych ze swej praktyki przypadków, M. Richmond wyróżniła czynności składające się na casework. Przyjmują one dwie formy: wglądu i czynu. We wglądzie można wyróżnić dwa elementy: zrozumienie indywidualności i zrozumienie środowiska. Natomiast na czyn składają się: czyny bezpośrednie, obejmujące osobiste relacje z podopiecznym, oraz czyny pośrednie, zmierzające do użycia zorganizowanych sił sąsiedztwa i społeczności. Od momentu swojego powstania metoda ta przeszła istotną ewolucję i obecnie w jej

obrębie można wyróżnić kilka modeli albo podejść teoretycznych: model psychospołeczny, funkcjonalny, zorientowany na rozwiązanie problemu, modyfikacji zachowań (Skidmore, Thackeray 1988, s. 73–74; Paszkiewicz 2006, s. 99; Lalak 2003, s. 225–228; Bałandynowicz 1996b, s. 90–91).

W literaturze można znaleźć różne definicje *casework*. Termin pochodzi od słów *case* czyli przypadek oraz *work* czyli praca. Zatem casework to praca z przypadkiem, której celem jest resocjalizacja jednostki. Bardzo popularna jest definicja, która mówi, że casework jest „sztuką, w której wiedza życiowa i nauka o człowieku oraz środowisku, a także umiejętność obcowania z ludźmi – są użyte w celu zmobilizowania sił w jednostce i odpowiedniej pomocy w społeczeństwie dla ulepszenia wzajemnego przystosowania się jednostki i jej środowiska" (Kalinowski 1984, s. 160). Według M. Richmond jest to „sztuka rozwiązywania różnych problemów różnych ludzi przez zgodną współpracę z nimi w celu zgodnego i równoczesnego osiągnięcia ich własnego dobra i dobra społeczeństwa" (Paszkiewicz 2006, s. 96).

Metoda indywidualnych przypadków to zatem najogólniej system zaleceń metodycznych opartych na filozofii humanistycznej. Metoda casework zawiera następujące elementy:

1) wgląd w cechy osobowości jednostki;
2) rozpoznanie zasobów, zagrożeń i wpływów otoczenia społecznego na jednostkę;
3) bezpośrednie oddziaływanie osoby na osobę;
4) bezpośrednie oddziaływanie poprzez otoczenie społeczne (Firlit 1993, s. 216).

Ch. D. Garvin i B.A. Seabury, charakteryzując procedury prac z indywidualnym klientem, jako pewien system działania wymieniają:

1. Procedury ukierunkowane na poznanie, których celem jest zwiększanie poczucia własnej wartości jednostki, zdolności rozwiązywania problemów, świadomości różnych aspektów własnego ja i innych oraz rozumienia przyczynowości. Procedury te wpływają także na zachowania i uczucia. Do podnoszenia poczucia własnej wartości najbardziej efektywnym środkiem – zdaniem wspomnianych autorów – jest terapia racjonalno-emocjonalna, której głównym założeniem jest pomóc klientowi zrozumieć negatywne skutki autodestrukcyjnych zachowań i zastąpić je odwrotnymi.
2. Procedury nastawione na zachowania klienta – wzmacnianie, modelowanie i przydzielanie zadań.
3. Procedury nastawione na emocje klienta: odreagowywanie, relaksacja i przezwyciężanie Depresji (Garvin, Seabury 1996, s. 26–35).

S. Robinson wymienia pięć głównych założeń caseworku stosowanego w niesieniu pomocy osobom skazanym:

1. W każdej jednostce należy dostrzegać godność i wartość.
2. Zachowania – czy to społecznie akceptowane, czy też nie – wyrażają potrzeby jednostki.
3. Jednostka może zmienić swoje postępowanie i zrobi to, jeżeli udzieli się jej właściwej pomocy we właściwym czasie i we właściwym zakresie.
4. Jeśli propozycja pomocy padnie, zanim problem osiągnie poważne rozmiary, reakcja będzie zapewne lepsza.
5. Rodzina jest najbardziej wpływową siłą w rozwoju osobowości w najważniejszych, wczesnych latach (Robinson 1960, s. 275).

Praca kuratora w nadzorze musi być metodycznie uporządkowana. Przystępując do pracy kurator musi mieć świadomość zasad rządzących pracą z indywidualnym przypadkiem. Do tych zasad należą (Kalinowski 1997, s. 220–223; Lipkowski 1976, s. 280; Heine 1982):

1. Zasada „twarzą w twarz" – polega na nawiązaniu silnych pozytywnych więzi emocjonalnych pomiędzy nieletnim a kuratorem. Oznacza to bliski kontakt oparty na zaufaniu, szczerości i silnej więzi emocjonalnej. Jest to bardzo ważna kwestia, gdyż to więź pomiędzy podopiecznym a nieletnim warunkuje powodzenie wszelkich oddziaływań wychowawczych. Podopieczny powinien mieć świadomość, że celem kuratora jest niesienie pomocy.
2. Zasada akceptacji – polega na akceptacji bezwzględnej. Zgodnie z tą zasadą nieletniego należy akceptować takim, jaki jest, z jego wadami i zaletami i bez względu na czyny, jakie popełnił i zachowanie nienależące do akceptowanych społecznie. Szczególnym zadaniem spoczywającym na kuratorze jest dostrzeżenie w podopiecznym, kim może być w przyszłości, jeśli otoczy go swoją opieką.
3. Zasada optymizmu pedagogicznego – celem jest pomoc w ukształtowaniu własnej motywacji podopiecznego. Ukazanie, iż w każdym człowieku drzemie siła do zmiany zachowania, postawy i hierarchii wartości.
4. Zasada respektowania – celem jest przekonanie podopiecznego do samodzielnego skorygowania własnego życia. W tym celu kurator musi się powstrzymać od wywierania na nieletnim wszelkich form nacisku zewnętrznego, presji i gróźb. Głównym przesłaniem tej zasady jest podejmowanie takich kroków, decyzji, aby zmotywować nieletniego do wewnętrznej przemiany swojej osobowości i dotychczasowego życia.
5. Zasada indywidualizacji – polega na indywidualnym podejściu do jednostki/rodziny, gdyż każdy jest wyjątkowy, ma specyficzne właściwości

i problemy. W związku z tym kurator nie może stosować jakiejkolwiek formy schematyzacji. Praca zawsze powinna być dostosowana do indywidualnych potrzeb podopiecznego.

6. Zasada współuczestnictwa – zgodnie z tą zasadą od kuratora wymaga się przyjęcia postawy aktywnej pomocy podopiecznemu, udzielania pomocy czynnej i wsparcia we wszystkich wysiłkach zmierzających do poprawy życia nieletniego.
7. Zasada kompleksowego traktowania – odnosi się ona do psychologicznego oraz socjologicznego ujęcia przypadku. Kurator podczas wykonywania pracy powinien zwracać uwagę na wszystkie uwarunkowania, które mają lub mogą mieć wpływ na sytuację podopiecznego. Każda ewentualność powinna być ujmowana od strony dążeń, charakteru, temperamentu, zainteresowań i pragnień podopiecznego. Nieletniego należy również określać od strony jego sytuacji rodzinnej, szkolnej oraz od charakteru najbliższego otoczenia.
8. Zasada kształtowania perespektyw – celem działań kuratora jest wzbudzenie u nieletniego zdolności planowania własnej przyszłości, wyznaczania celów i dążenia do ich realizacji.
9. Zasada współpracy ze środowiskiem – kurator przyjmuje role koordynatora oraz inicjatora oddziaływań wychowawczych środowiska. Zadaniem kuratora jest współpraca z innymi instytucjami środowiskowymi, typu – szkoły, domy kultury, świetlice osiedlowe, ośrodki sportowe. Celem jest ułatwienie włączenia nieletniego do normalnego życia, a także internalizacja społecznie akceptowanych norm i zasad.
10. Zasada systematyczności – istotą jest planowość i konsekwencja postępowania. Kurator sądowy jest zobowiązany do częstych i systematycznych kontaktów z podopiecznym, a także podporządkowania czynności wychowawczych zaplanowanym celom.
11. Zasada szybkości – polega głównie na szybkim podejmowaniu nadzoru. Podopieczny tuż po zakończeniu postępowania sądowego i orzeczeniu środka powinien zapoznać się ze swoim kuratorem i rozpocząć zaplanowany proces wychowawczy. Szybkość rozumiana jest również jako natychmiastowa reakcja kuratora sądowego na wszelkie nieprawidłowości w egzystencji nieletniego.
12. Zasada praworządności i humanizmu – nakazuje ograniczenie arbitralności i samowoli kuratora w postępowaniu z nieletnim. Wszelkie działania powinny zostać oparte na ogólnych prawidłowościach procesu karnego. Wszystkie ważne decyzje tyczące się nieletniego podejmuje sąd rodzinny w następstwie wniosku złożonego przez kuratora. Kuratorowi nie

wolno poniżać godności osobistej podopiecznego, stawiać mu zarzutów niepopartych odpowiednią argumentacją, odmawiać prawa do obrony własnych interesów, gdyż jest to niewychowawcze, a co więcej – sprzecznie z prawem.

Praca kuratora z powierzonymi jego pracy podopiecznymi sprowadza się do organizowania całokształtu procesów zmierzających do podjęcia określonych życiem ról w społeczeństwie.

Stosowanie metody caseworku wymaga od kuratora określonych umiejętności (Szostak 2013):

- rozładowywania u jednostek lęku, gniewu, niepewności i wprowadzania w atmosferę nadziei, życzliwości, dostrzegania własnych możliwości, akceptacji i zaufania,
- szukania przyczyn ludzkich trudności życiowych przede wszystkim poza jednostką, w wadliwych układach środowiska,
- ułatwiania podopiecznym zrozumienia sytuacji, w której się znalazły,
- ustalania i wskazywania na dostępne środki pomocy (informacja, interwencja, ingerencja),
- ułatwiania podopiecznemu podejmowania decyzji (uaktywnianie, mobilizowanie, wspieranie),
- mobilizowania sił podopiecznego wyzwalających motywację do podjęcia starań o własną poprawę, zmianę niewłaściwych zachowań; uruchomienia tych sił, które pozwolą podopiecznemu na pokonywanie trudności związanych z własną poprawą (samowychowanie).

METODY I TECHNIKI PRACY KURATORÓW SĄDOWYCH W DOZORZE

Początek postępowania resocjalizującego w pracy kuratora sądowego w dozorze stanowi diagnoza wyjściowa, która składa się z trzech diagnoz cząstkowych:

- diagnozy stwierdzającej fakty, opisującej rodzaj zaburzonego zachowania u dozorowanego, jego formę i charakter, stan psychiczny, funkcjonowanie w środowisku, poziom wykolejenia przestępczego oraz stosunek do norm prawnych i obyczajowych,
- diagnozy genetycznej wskazującej domniemaną przyczynę zaburzeń zachowania dozorowanego,
- diagnozy prognostycznej czy inaczej resocjalizacyjnej przewidującej psychiczną podatność dozorowanego na oddziaływania wychowawcze. (Paszkiewicz 2006, s. 19–20, 23). Jak podkreśla L. Pytka (Pytka 1986), diagnoza ta powinna być logicznym wnioskiem wieńczącym serie badań

zmierzających do lepszego zrozumienia zachowania osoby dozorowanej. Po opracowaniu diagnozy w resocjalizacji powinno następować opracowanie projektu postępowania wobec skazanego.

W literaturze przedmiotu (Lalak, Lepalczyk 1995; Firlit 1993; Sobierajski 1999) jako uznaną i najbardziej polecaną w pracy kuratora sądowego wskazuje się metodę indywidualnych przypadków, skierowaną do osób niewidzących możliwości rozwiązania trudnej sytuacji, w której się znaleźli, i jedyną drogą wyjścia jest pomoc innej osoby.

A. Bałandynowicz podzielił na cztery fazy sposób oddziaływania wychowawczego kuratora wobec skazanego na podstawie metody indywidualnych przypadków:

- fazę otwierającą proces resocjalizacji skazanego, w trakcie której następuje uświadomienie osobie poddanej probacji celów i skuteczności działań wspólnie podejmowanych z kuratorem sądowym,
- fazę badania możliwości wykorzystania potrzeb wychowawczych skazanego w procesie resocjalizacji,
- fazę pracy nad rozwiązaniem problemów utrudniających skazanemu poprawne funkcjonowanie w społeczeństwie,
- fazę zakończenia oddziaływania wychowawczego (Bałandynowicz 1996b, s. 115).

Inną ważną cechą planowania zamierzeń i ich realizacji jest stosowanie zasad wychowania resocjalizującego, w tym:

- *zasady rosnących kroków*, polegającej na planowaniu zadań od najłatwiejszych i szybko osiągalnych do coraz trudniejszych i wymagających większego zaangażowania zarówno podopiecznego, jak i kuratora,
- *zasady reedukacji i wszechstronnego rozwoju osobowości*, która wskazuje na konieczność umożliwienia wychowankowi wszechstronnego uczenia się i twórczego rozwoju osobowości,
- *zasady wszechstronnej i perspektywicznej opieki*, polegającej na konieczności liczenia się ze wszystkimi potrzebami osoby wychowywanej,
- *zasady wymagań*, która nakazuje stawianie wymagań i zadań podopiecznemu do wykonania oraz uwzględnia w pracy z dozorowanym interesów ludzi, wśród których podopieczny żyje,
- *zasady akceptacji*, która sprowadza się do tego, że kurator powinien starać się czynić podopiecznego lepszym i wartościowym społecznie człowiekiem,
- *zasady respektowania* wymagającej liczenia się ze skazanym jako człowiekiem, który musi sam odegrać zasadniczą rolę w przemianach. Kurator powinien inspirować i wspierać tak, aby skazany sam chciał kory-

gować swoje życie (Paszkiewicz 2006; Czapów 1978; Heine 1978a, 1978b; Kalinowski 1997).

Do innych metod pracy ze skazanym zalicza się:

- *bezpośrednie metody postępowania*, będące rezultatem systematycznego i elastycznego sposobu, w jaki osoba dozorowana może pracować nad przezwyciężeniem swoich trudności. Polegają one na bezpośrednim ciągu rozmów, których celem jest wzmocnienie pozytywnego myślenia, dyskusja na temat aktualnej sytuacji dozorowanego, doradzanie i proponowanie rozwiązania problemu na drodze dyskusji, pobudzanie do działania, aprobata i dezaprobata określonych zachowań oraz weryfikowanie podjętych nieskutecznych zachowań i wprowadzenia innych;
- *metody pośrednie* polegające na powiadomieniu określonych organów pomocowych o trudnej sytuacji i konieczności udzielenia pomocy;
- *metoda rozwiązywania problemów w kryzysie*, która ustala kolejność interwencji. Skuteczna pomoc kuratora przy wystąpieniu kryzysu wymaga odpowiedzi na pytania: Jaki problem wymaga natychmiastowego działania? Który problem wyrządzi największe szkody, jeśli nie zostanie rozwiązany w pierwszej kolejności? Który problem można rozwiązać najszybciej? Jakie są dostępne środki w radzeniu sobie z problemem? Jakie przeszkody mogą utrudnić rozwiązanie problemu? Kurator całą swoją uwagę przy wystąpieniu kryzysu koncentruje na aktywnym słuchaniu podopiecznego i wnika głęboko w problemy i poglądy osoby, u której wystąpił kryzys;
- *metody pracy grupowej* (w polskim systemie probacji w zasadzie nie jest stosowana wobec dozorowanych), np. program STOP oparty jest na badaniach empirycznych, zawiera wszystkie najważniejsze elementy oddziaływań resocjalizujących, ponieważ został przygotowany bezpośrednio dla kuratorów. Podczas sesji uczestnicy dyskutują, oglądają krótkie filmy dydaktyczne, prezentacje multimedialne, po czym są prowadzone odpowiednio dobrane ćwiczenia (tamże).

Kurator sądowy realizując zadania procesu resocjalizacyjnego wykorzystuje rozmaite metody i techniki pracy ze skazanym, mające na celu ugruntowanie w osobie dozorowanego właściwych wzorców zachowań, nastawienia na życie zgodne z obowiązującymi normami prawnymi i społecznymi oraz wytworzenie w podopiecznym przekonania o słuszności wybranej drogi, które musi emanować długo po okresie próby i sprawowania dozoru (Woźniak-Płusa, Niemycki 2013; Paszkiewicz 2006; Czapów 1978; Heine 1978a, Kalinowski 1997).

Metody bezpośrednie zmierzają do osiągnięcia przez skazanego równowagi emocjonalnej umożliwiającej podejmowanie trafnych decyzji życiowych i działania w sytuacjach trudnych. Są nimi (tamże):

- *ciąg rozmów ze skazanym*, których celem jest wywołanie lub wzmocnienie pozytywnego nastawienia osoby dozorowanej do utrzymania równowagi emocjonalnej, podejmowania konstruktywnych decyzji lub zmiany zachowania w społeczeństwie;
- *wywiad terapeutyczny*, stosowany w sytuacji, gdy negatywizm skazanego jest przyczyną jego konfliktu z otoczeniem;
- *doradzanie osobie skazanej*, dokonujące się w drodze racjonalnej dyskusji ze skazanym na temat jego poszczególnych problemów, w trakcie której powinno się wykorzystać odczucia skazanego powodowane jego trudną sytuacją życiową;
- *psychoterapia podtrzymująca*, stanowiąca próbę wsparcia dla osoby dozorowanej, która nie może samodzielnie sobie poradzić w skomplikowanej rzeczywistości. Metoda ta obejmuje aktywne zainteresowanie kuratora problemami osoby dozorowanej, skupienie na nich uwagi, akceptację skazanego, wyrażanie wiary w jego możliwości poprawy i zachętę do dalszych wysiłków. Metoda ta stosowana jest w sytuacji, gdy: skazany opuszcza zakład karny (pierwszy etap dozoru), skazany nie radzi sobie z realizacją wytyczonych celów, skazany jest zniecierpliwiony brakiem efektów swych działań w readaptacji społecznej i dalej brnie w coraz to nowe kłopoty, skazany zwraca się o pomoc kuratora w swych działaniach. Metoda psychoterapii podtrzymującej jest wyrazem szacunku dla podejmowanych przez skazanego wysiłków;
- *psychoterapia wentylująca*, mająca na celu stworzenie warunków fizycznych i emocjonalnych zmierzających do ujawnienia przez skazanego w czasie rozmowy swoich pozytywnych i negatywnych cech osobowości. Dla osiągnięcia celów tej metody zasadnicze znaczenie ma określenie przez kuratora negatywnych cech osobowości skazanego, powodujących występowanie w jego świadomości syndromu getta, z którego bez pomocy kuratora nigdy nie zdoła się uwolnić. Metoda ta powinna prowadzić do otwarcia się skazanego bez lęku odrzucenia, zaprzestania postrzegania społeczeństwa jako wroga swojej wolności i wyzbycia się lęku przed otaczającą rzeczywistością;
- *metoda refleksyjnej dyskusji nad sytuacją skazanego* – której celem jest pomoc osobie dozorowanej w realistycznej ocenie jej sytuacji życiowej. Realistyczny obraz sytuacji może okazać się wystarczający, aby zmobilizować osobę dozorowaną do podjęcia prób rozwiązania problemów;

- *metoda refleksyjnej dyskusji nad efektami działań skazanego* – jest początkiem pomocy skazanemu w analizie jakości jego działań naprawczych i interakcji ze społeczeństwem;
- *dyskusja o odczuciach i reakcjach skazanego na otaczającą rzeczywistość społeczną* – subiektywne odczucia skazanego mogą stanowić podstawę do weryfikacji najważniejszych problemów i przyjętych dla nich rozwiązań;
- *metoda analizy odczuć i motywacji skazanego*, stosowana w sytuacji, gdy skazany posiada już pewien stopień samoświadomości (wiedzy o sobie). Celem tej metody jest pomoc osobie dozorowanej w zrozumieniu swojej przeszłości i znalezieniu rozwiązań w unikaniu i powielaniu wcześniejszych błędów życiowych (rozwiązań, które wyjaśnią trudności skazanego w przestrzeganiu porządku prawnego i społecznego). Kurator powinien stosować tę metodę z dużym wyczuciem, ponieważ skazani mogą wykorzystać rozmowę o swojej przeszłości do zablokowania dyskusji o aktualnych problemach lub do usprawiedliwienia swego obecnego nagannego zachowania.
- *logoterapia* – zagubienie sensu życia powiększa prawdopodobieństwo, że osoba po zwolnieniu z zakładu karnego będzie notorycznie występowała przeciwko porządkowi prawnemu. Logoterapia polega na uczynieniu człowieka zdolnym do znalezienia swego konkretnego indywidualnego sensu.

Metody pośrednie (tamże) polegają na wykorzystaniu dostępnych w społeczeństwie środków pomocowych, stanowiących odpowiedź na potrzeby skazanego. Osoby będące pod dozorem często charakteryzują się znacznym stopniem nieprzystosowania społecznego, zaburzeniami funkcjonowania w sferze psychospołecznej i somatycznej, trudnościami w podejmowaniu i pełnieniu podstawowych ról społecznych, nałogowym uzależnieniem, trwałą utratą zdrowia, inwalidztwem. Metodę pośrednią realizujemy poprzez skierowanie do: ośrodków pomocy, poradni specjalistycznych, szpitali itp., agend pomocy społecznej, pośredników pracy, instytucji kształcących osoby dorosłe. Pomoc materialna powinna być świadczona tam, gdzie jest rzeczywiście niezbędna, a fakt jej udzielenia nie powinien powodować u skazanego obniżenia motywacji do zgodnego z prawem zdobywania środków finansowych. Jeżeli środowisko społeczne osoby dozorowanej jest przyjaźnie do niej nastawione i chętne do udzielania jej pomocy, zadaniem kuratora jest wspieranie wysiłków środowiska i pomoc skazanemu w odpowiednim jej wykorzystaniu.

ZAKOŃCZENIE

A. Bałandynowicz sedno działalności kuratorskiej widzi w korygowaniu sfery postaw i psychicznego funkcjonowania podopiecznego poprzez wykorzystanie oddziaływań werbalnych, organizowanie sytuacji korygujących i oddziaływanie własnym przykładem osobowym. Równie ważny jest zewnętrzny wymiar działalności kuratora, czyli organizowanie środowiska społecznego, świadczenie usług socjalnych i pracy na rzecz środowiska podopiecznego poprzez zapewnienie wsparcia emocjonalnego, przychylnego nastawienie najbliższego otoczenia, które może pomóc w rozwiązywaniu problemów oraz wspierać kuratora w korygowaniu postaw podopiecznych (Bałandynowicz 1996b, 1996c). Kuratorzy sądowi w polskim wymiarze sprawiedliwości spełniają funkcję usługową. Wykonują bowiem na rzecz sądów karnych i rodzinnych liczne i zróżnicowane zadania zarówno wspierające wydawanie orzeczeń, jak i zmierzające do ich skutecznego wykonania poprzez pewną misję, posłannictwo, świadomie podejmując działania i wybierając czynności prowadzące do realizacji celu (Martuszewicz, Rzepniewski 2003, s. 153–154).

Praca kuratorów sądowych jest niezwykle istotna, bowiem często zdarza się, że podopieczni nie mają gdzie mieszkać, nie mają środków na utrzymanie i nie radzą sobie z wykonywaniem podstawowych czynności, np. załatwianiem formalności w urzędach itp. Dlatego bardzo często kuratorzy rozpoczynają swoją pracę od rozwiązywania problemów życiowych podopiecznych, a następnie przystępują do stworzenia klimatu zaufania i wzajemnej z nimi współpracy, zbierają informację z wielu różnych źródeł, poznają środowisko podopiecznych i przystępują do oddziaływania wychowawczego.

LITERATURA

Bałandynowicz A. (2002). *Probacja. System sprawiedliwego karania.* Wyd. Kodeks, Warszawa.

Bałandynowicz A. (2005). *Filozofia probacji – podstawy aksjologiczne systemu sprawiedliwego karania.* „Prokuratura i Prawo", nr 2.

Bałandynowicz A. (1996a). *Probacja – system sprawiedliwego karania – podstawy aksjologiczne.* W: B. Hołyst, S. Redo (red.). *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku.* CZSW, Kalisz.

Bałandynowicz A. (1996b). *Probacja, Wychowanie do wolności.* Zakład Poligraficzny „Primum", Warszawa.

Bałandynowicz A. (2006). *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa.* Wyd. Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa.

Bałandynowicz A. (2007). *Profilaktyka i środki probacyjne w praktyce resocjalizacyjnej.* W: B. Urban, J.M. Stanik (red.). *Resocjalizacja.* PWN, Warszawa.

Bałandynowicz A. (1996c). *Raport Komisji powołanej do opracowania systemu sądowej kurateli dla dorosłych.* „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. Profesora Stanisława Batawii".

Bałandynowicz A. (2008). *Resocjalizacja wspierająca wobec skazanych w warunkach kurateli sądowej.* W: Z. Bartkowicz, A. Węgliński (red.). *Skuteczna resocjalizacja.* Wyd. UMCS, Lublin.

Bałandynowicz A. (2004a). *Spsoób postępowania resocjalizacyjnego wobec skazanych w warunkach kurateli.* W: F. Kozaczuk (red.). *Resocjalizacja instytucjonalna*. Wyd. UR, Rzeszów.

Bałandynowicz A. (1998). *System probacji szansą na profesjonalny model kurateli sądowej.* W: J. Szałański (red.). *Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana.* Wyd. UŁ, Łódź–Warszawa–Kalisz.

Bałandynowicz A. (2003). *System probacji. Kary średniej mocy i środki wolności dozorowanej jako propozycja sprawiedliwego karania.* W: T. Bulenda, R. Musidłowski (red.). *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce.* Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

Bałandynowicz A. (2004b). *Kuratela sądowa w Wielkiej Brytanii.* „Prokuratura i Prawo", nr 2.

Czapów Cz., Jedlewski S. (1971). *Pedagogika resocjalizacyjna*. PWN, Warszawa.

Czapów Cz. (1978). *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*. PWN, Warszawa.

Firlit G. (1993). *Metoda indywidualnego przypadku.* W: T. Pilch, I. Lepalczyk (red.). *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie.* Wyd. „Żak", Warszawa.

Garvin Ch. D., Seabury B.A. (1996). *Działania interpersonalne w pracy socjalnej,* cz. 2: *Interart*. Warszawa.

Gogacz K. (1985). *Różnicowanie oddziaływań resocjalizacyjnych społecznych kuratorów sądowych a efektywność dozorów probacyjnych.* WSH w Radomiu. Radom.

Górski S. (1985). *Metodyka resocjalizacji.* Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.

Greczuszkin A. (2006). *Podmiotowe traktowanie wychowanka w pracy rodzinnego kuratora sądowego.* Wyd. Norbertinum, Lublin.

Gromek K. (2002). *Kuratorzy sądowi, Komentarz do ustawy z 27 lipca 2001 r.* Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa.

Grześkowiak K. (1976). *Aktualne problemy i postulowane zadania kuratorów sądowych.* „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości", nr 10.

Heine M. (1982a). *Warunki efektywności resocjalizacji nieletnich poddanych dozorowi sądowemu kuratorów społecznych.* Wyd. UWr, Wrocław.

Heine M. (1986b). *Wprowadzenie do metodyki pracy kuratora sądowego dla nieletnich.* Wyd. UWr, Wrocław.

Jagodzińska E. (1981). *Aktualnie funkcjonujący model kurateli sądowej* (Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Kuratorów Sądowych). Maszynopis – Wojewódzki Sąd w Warszawie, Warszawa.

Kalinowski M., Pełka J. (2003). *Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich.* Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.

Kalinowski M. (1984). *Vademecum rodzinnego kuratora sądowego.* Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.

Kalinowski M. (2004). *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego.* W: F. Kozaczuk, B. Urban (red.). *Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży.* Wyd. UR, Rzeszów.

Kopeć-Chrościcka M. (1984). *Kurator sądowy. Zadania profilaktyczne i resocjalizacyjne.* Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.

Lalak D., Lepalczyk L. (1995). *Teoretyczny i praktyczny sens metody indywidualnych przypadków.* W: T. Pilch, L. Lepalczyk (red.). *Pedagogika społeczna.* Wyd. „Żak", Warszawa.

Lipkowski O. (1976). *Resocjalizacja.* WSiP, Warszawa.

Martuszewicz A., Rzepniewski A. (2003). *Ustawa o kuratorach sądowych. Fakty i komentarz do wybranych zasad ustrojowych kurateli sądowej.* W: *Kurator w społeczeństwie obywatelskim.* „Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu", Warszawa.

Paszkiewicz A. (2006). *Podmiotowe traktowanie wychowanka w pracy rodzinnego kuratora sądowego.* Wyd. Norbertinum, Lublin.

Paszkiewicz A. (2006). *Wychowanie resocjalizujące w środowisku otwartym – zarys teorii.* Trans Humana, Białystok.

Pytka L. (2005). *Pedagogika resocjalizacyjna.* Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.

Pytka L. (1986). *Teoretyczne problemy diagnozy resocjalizacyjnej.* Wyd. UW, Warszawa.

Robinson S. (1960). *Juvenile Delinquency. Its Nature and Control.* Henry Holt & Co, New York.

Skidmore R.A., Thackeray M.G. (1988). *Wprowadzenie do pracy socjalnej.* Interart, Katowice.

Sobierajski P. (1999). *Praca z indywidualnym przypadkiem w ramach dozoru kuratorskiego.* „Auxilium Socjale", nr 1–2.

Stępniak P. (1992). *Funkcjonowanie kurateli sądowej. Teoria a rzeczywistość.* Wyd. Nauk. UAM, Poznań.

Szostak I. *Model osobowościowy kuratora*. http://kurator.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=68&Itemid=39&lang=ISO-8859–2 (dostęp: 10.11.2013).

Szykut M. *Funkcjonowanie Zespołów Kuratorskiej Służby Sądowej po 2002 roku – przełom czy stagnacja?* http://kurator.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=56&Itemid=39&lang=ISO-8859–2 (dostęp: 10.11.2013).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. 01, Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.).

Woźna-Płusa E., Niemycki R. *Metody i techniki pracy resocjalizacyjnej ze skazanymi*. http://kurator.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=39&lang=ISO-8859–2 (dostęp: 10.11.2013).

METHODS AND FORMS OF EDUCATIONAL PROBATION

Abstract: The paper has shown the methods and forms of educational probation. The paper is preceded by a short introduction in which were signaled problems discussed further below. The paper consists of three parts. The first part is presented the image of curatorial legislative judicial service. In the second part, the author presents the methods and techniques of probation supervision. The third part of the report is the analysis of the methods and techniques for working in probation. The paper concludes with a conclusion and set out bibliography.

Key words: methods and forms of educational probation